

Verbitaivutus

Keresztes László: **A finn igetövek összefüggése alapalakjukkal**
(In: Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére. A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Miskolc 2002. 96–100.)

0. A finn nyelvtanuló szempontjából elsődlegesen fontosak azok a formák, amelyek a szótárban találhatóak, továbbá azok az egyéb alapalakok, amelyek nyelvkönyvekben a nyelvelsajátítás céljaiból szerepelnek. A nyelvtanuló ezek segítségével, bonyolult szabályrendszerek megtanulása helyett, az analógia révén meg tudja alkotni a finn igei paradigma tagjait.

Az első alapalak (I. infinitívus) mellett fontos áttekintést kapni az igetövek rendszeréről is, másszóval a nyelvtanulónak át kell látnia az infinitívus és az igetövek összefüggéseit. Ebben nyújtanak segítséget a nyelvtörténeti ismeretek. A következőkben vázoló az utat, amelyet én mint nem anyanyelvi beszélő végigjártam. Az eredmény megközelítheti az anyanyelvi beszélő morfológiai kompetenciáját.

1. Igetövek

1.1. Magánhangzós tő – mássalhangzós tő

A finn értelmező szótárban (NS) több mint 200 000 címszó szerepel. Ebből 15616 az alapige. Az összes igenek van magánhangzóra végződő töve, továbbá kb. egyharmaduknak (5573 ige) mássalhangzós töve is használatos (vö. Karlsson 1983, 211–212). Az I. infinitívusból pontosan megjósolható, hogy egy ige melyik csoportba tartozik:

A) egytövé az ige, tehát csak magánhangzós töve használatos, ha az infinitívus végződése *-a/-ä* (**A/1.** típus) vagy *-da/-dä* (az utóbbi alól két kivétel van: *tehdä, nähdä*, amely kéttövé; **B/6.** típus);

B) kéttövé az ige, tehát a magánhangzós tövén kívül használatos a mássalhangzós töve is, minden egyéb esetben, így amikor az infinitívus végződése *-la/-lä, -ra/-rä, -na/-nä* (**B/1.** típus), *-ta/-tä* (**B/2–5.** típus), továbbá két *-dä* infinitívusú (*tehdä, nähdä*, **B/6.** típus) is idetartozik. Mássalhangzós tőként csak dentális mássalhangzó (*l, r, n, s, t*), illetőleg *h* állhat!

A kezdő nyelvtanulót meg szokta zavarni, hogy az infinitívus összes típusa voltaképpen *-a/-ä*-re végződik. Az A)-csoportba tartozó igeikben azonban hosszú *-aa/-ää* szerepel, amelyből csak a második *a/ä* tekintendő az infinitívus végződésének, az első a tőhöz tartozik. Ezen igeik szegmentálása tehát: *otta-a, vetä-ä*.

1.2. Erős tő – gyenge tő

A többeli fokváltakozás (*p, t, k*) révén erős vagy gyenge tővel is kell számolnunk. A fokváltakozás azonban fonetikai okokból nem jelentkezik minden tőtípusban, nincs pl. azokban az igeikben, amelyek infinitívusa *-da/-dä* (kivételek *tehdä, nähdä*), továbbá **B/1.** típus: *-la/-lä, -ra/-rä, -na/-nä*. (Ezek a mássalhangzós tövek között egyöntetűen viselkednek.)

Külön, nehezebben elsajátítható csoportot alkotnak a *-ta/-tä* infinitívusú igeik; idetartoznak az ún. kontrakciós tövék (*supistumaverbit*), amelyek az összes ige 10%-át teszik ki, és jelenleg a legproduktívabbak (1688 db.; vö. Karlsson 1983, 212). A *-ta/-tä* infinitívusú igeik további alcsoportokba sorolhatók: a) az infinitívus előtt *s* mássalhangzó van, amely egyúttal az ige mássalhangzós töve, ezek magánhangzós töve *e* (**B/2.** típus); b) az infinitívus előtt bármely rövid magánhangzó állhat, ezek mássalhangzós töve *t*, a magánhangzós tövék pedig mindig nyílt *a/ä* (a tulajdonképpeni kontrakciós igeik alcsoportja, **B/3.** típus); c) az infinitívus előtt *i* van, a mássalhangzós tövék *t*, ez további *s*-szel bővül a magánhangzós tő előtt, amely *e* (**B/4.** típus); d) az infinitívus előtt *e* van, mássalhangzós tövék ugyancsak *t*, magánhangzós tövék (*e*) viszont *n*-hez járul (**B/5.** típus).

2. **Áttekintő táblázat.** A különböző igeöveket néhány példával mutatom be a mellékelt táblázatban (V = magánhangzó, VV = hosszú magánhangzó, V₁V₂ = kettőshangzó):

Magánhangzós (teljes) tő Mássalhangzós (csonka) és magánhangzós tő

V-tő – fokvált.	V-tő + fokvált.	C-tő – fokvált.	V-tő – fokvált.	C-tő + fokvált.	V-tő + fokvált.
A) -a/-ä -da/-dä	-a/-ä	B) -la/-lä -ra/-rä -na/-nä	-ta/-tä	-ta/-tä (-dä)	
1) -V sula-a sano-a puhu-a elä-ä laske-a iske-ä matki-a etsi-ä säilö-ä pysy-ä		1) -l tul-la niel-lä -r sur-ra pier-rä -n pan-na men-nä	tule- niele- sure- piere- pane- mene-		
otta-a kuto-a toipu-a vetä-ä sulke-a sylke-ä oppi-a ehdi-ä kylpö-ä petty-ä	ota- kudo- toivu- vedä- sulje- sylje- opi- ehdi- kylvö- pety-	2) -s (C inf. előtt) nous-ta juos-ta täris-tä	nouse- juokse- tärise-	vavis-ta	vapise-
		3) -t (V inf. előtt) noja-t-a tyrmä-t-ä töllö-t-ä lumo-t-a halu-t-a öljy-t-ä nime-t-ä katke-t-a levi-t-ä suori-t-a	nojaa- tyrmä- töllö- lumoa- halua- öljyä- nimeä- katkea- leviä- suoria-	maa-t-a pelä-t-ä — pudo-t-a kummu-t-a kävy-t-ä herje-t-ä ruve-t-a keri-t-ä —	makaa- pelkää- — putoa- kumpua- käpyä- herkeä- rupea- kerkiä- —
2) -VV saa-da jää-dä myy-dä		4) -t (i inf. előtt) tarvi-t-a hilli-t-ä	tarvitse- hillitse-	solmi-t-a keri-t-ä	solmitse- ~ solmia- kerkiä- ~ keritse-*
3) -V₁V₂ juo-da syö-dä vie-dä käy-dä voi-da ui-da pysäköi-dä		5) -t (e inf. előtt) kylme-t-ä kuume-t-a	kylmene- kuumene-	leve-t-ä selje-t-ä aue-t-a raue-t-a	levene- ~ leveä- selkene- ~ selkeä- aukene- ~ aukea- raukene- ~ raukea-*
				6) -h teh-dä ! nähdä !	teke-, tee- näke-, näe-

*Néhány ige típuskeveredés áldozata lett, pl. (3x4) keritä: kerit-, keritse- ~ kerkiä-; (3x5) aueta: auet-, aukea- ~ aukene-.

3. Nyelvtörténeti vonatkozások

A *t*-töví igék szegmentálásakor úgy jártunk el, a *tő* és az infinitivusi morféma határa a toldalékon belül jelölendő ki: *noja-t-a*, *tarvi-t-a*, *kylme-t-ä*. Ezekben a csoportokban a *t* részben a toldalék, részben a *tő* eleme. Ennek nyelvtörténeti okai vannak, hiszen a mai infinitivus rövidülés útján keletkezett: **nojat-ta-k*, **tarvit-ta-k*, **kylmet-tä-k*. A korábbi morfémahatár mára elmosódott. Az infinitivus mai allomorfiájának is történeti háttere van. Ennek ismerete segít megérteni a mai *tő*típusok hovatartozását és működését. Az ún. toldalékbeli (szuffixális) fokváltkozás eredményezte e toldalékmorféma variánsait. Az I. infinitivus (tkp. lativus ragos alak) szótaghelyzettől függő váltakozása először szabályos **-tak/-täk* ~ **-ðak/-ðäk* változatokat hozott létre. A fonetikai változások eredményeképpen alakultak ki a mai irodalmi nyelvi alternánsok: A) magánhangzós tövekben: 1) magánhangzó után, két- vagy többtagú tövekben *-a/-ä* (a *ð* kiesésével), 2) egytagú tövekben *-da/-dä* (helyesírási megoldással; a nyelvjárá-sokban egyébként itt mutatkozik a legnagyobb tarkaság!), B) csonka töben 1) zöngétlen más-salhangzó után *-ta/-tä* (megmaradt az eredeti forma), 2) likvida és nazális után *-la/-lä*, *-ra/-rä*, *-na/-nä* (progresszív asszimilációval), 3) két gyakori igében rendhagyóan csonkatő jelentkezik: **teke-ðäk*, **näke-ðäk* > **tek-ðä'*, **nök-ðä'* > *teh-dä*, *näh-dä* (vö. **kaksi* : **kakðen* > *kaksi* : *kahden*). (Vö. pl. Hakulinen 1968, 210.) Érdekes, hogy több, más *k*-t tartalmazó szónak nem alakult ki csonka töve (*luke-*, *koke-*, *puke-* stb.)

3. A mellékelt séma az alapalak és a tövek összefüggéseit ábrázolja

4. A toldalékok kapcsolódása

Végezetül álljon itt a toldalékok kapcsolódásának szabályrendszere! A toldalékok (mód-, időjelek és személyragok) jellemzően vagy a magánhangzós, vagy pedig – ha van – a mássalhangzós *tő*höz járulnak a következőképpen:

magánhangzós <i>tő</i> : -V +	mássalhangzós <i>tő</i> : -C +
indicativus praesens	I., II. infinitivus
imperfectum	
imperativus sg. 2., tagadó praesens	imperativus sg. 3., pl. 1-3.
conditionalis	potentialis
participium praesens	participium perfectum
agens participium, III. infinitivus	passivum

Irodalom

- Hakulinen, Lauri 1968: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa: Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva. 1994.
- Karlsson, Fred 1983: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva
- Karanko, Outi–Keresztes László–Kniivilä, Irmeli: Finn nyelvkönyv (1.) kezdőknek és középhaladóknak. Tankönyvkiadó, Budapest 1985.
- Keresztes László 2003: A finn névszótövek összefüggése alapalakjukkal. In: *Permistica et Uralica. Ünnepi könyv Csúcs Sándor tiszteletére. Fenno-Ugrica Pázmániensia I.* Piliscsaba, 105–115.
- Lehikoinen, Laila–Kiuru, Silva 1993: Kirjasuomen kehitys. Hy Suomen kielen laitos. Hakapaino Oy, Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja. Lyhentymätön kansanpainos. WSOY, Porvoo–Helsinki 1970.
- Tuomi, Tuomo (toim.) 1980: Suomen kielen käänteissanakirja. SKST 274. Helsinki 1972, 2. painos.